

BREVIARIS

Pla d'una universitat
o d'una educació pública
en totes les ciències

Denis Diderot

PUV

BREVIARIS

VI

Pla d'una universitat
o d'una educació pública
en totes les ciències

Denis Diderot

Traducció d'Eduard J. Verger
Introducció i notes d'Antoni Furió

PUV

Títol original: *Plan d'une université o d'une éducation publique dans
toutes les sciences*

Traducció d'Eduard J. Verger

© Eduard J. Verger

© de la introducció i notes: Antoni Furió

© d'aquesta edició: Publicacions Universitat de València

Gener 2005

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 - 46010 València

Disseny de la col·lecció: Enric Solbes

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 84-370-6099-0

Dipòsit legal: V-608-2005

Impressió: GUADA Impressors, SL

ÍNDEX

Introducció

7

*Pla d'una universitat
o d'una educació pública
en totes les ciències*

25

Introducció

Què és la universitat? Quina és o hauria de ser la seua funció, la seua raó de ser? Em sembla que aquestes preguntes, d'altra banda tan actuals en uns moments com els que vivim, de convergència europea i de construcció d'un espai universitari comú, de reforçament també de la xarxa universitària catalana en el marc de l'Institut Joan Lluís Vives, només es poden respondre històricament. No és el mateix la universitat a l'edat mitjana que al començament del segle XXI, com tampoc no ho era en els convulsos temps, tan resplendents i innovadors en tants vessants de l'esperit humà, en què va viure Diderot. Durant molt de temps, la universitat va ser –i encara ho era quan hi estudiava Diderot– una institució destinada substancialment a proveir de tècnics l'Església i l'Estat, que s'hi abastaven de teòlegs, juristes i advocats per als respectius aparells burocràtics. En molts aspectes, la universitat era la seu d'un coneixement captiu i indolent, purament escolàstic i utilitari, encaminat a dotar els estudiants de la capacitat tècnica corresponent. Caldrà esperar el segle XIX perquè la universitat deixi de ser només un centre d'ensenyament superior, de transmissió de sabers, per a esdevenir també un focus de producció i difusió de nous coneixements, d'investigació bàsica i aplicada. Aquest nou model d'universitat, que asso-

ciava la recerca a la docència, implantat primer a Alemanya de la mà de Humboldt, s'estendria de seguida a la resta d'universitats europees i americanes i continua definint bastant bé encara avui el que entenem per universitat. Amb tot, al costat d'aquestes funcions canviants, hi ha hagut sempre un element que ha definit també la universitat al llarg de la seua existència, des dels seus mateixos orígens, i que continua sent-ne un dels ingredients més fonamentals: la seua autonomia. Al capdavant, la universitat va nàixer quan els mestres i els estudiants van abandonar l'illa de la Cité per escapar del control directe del bisbe de París i es van instal·lar a la muntanya de Sainte-Geneviève, al marge esquerre del Sena. I, d'una manera o altra, per la protecció del papa, del príncep o de les autoritats municipals que les patrocinaven, les universitats han comptat sempre amb una certa autonomia jurisdiccional, que les preservava —bé que no sempre amb èxit— de la intolerància ambiental i consentia la creació al seu si d'un mínim espai de llibertat intel·lectual, de llibertat de pensar, tan necessari per al progrés del coneixement humà. Ha estat a través d'aquestes petites escletxes per on ha penetrat la claror que, en una època i una altra —l'última a casa nostra, la tenebror del franquisme—, ha contribuït a il·luminar i dissipar la foscor. Una autonomia, tot s'ha de dir, persistentment vigilada i amenaçada pels poders, que se'n reserven sempre l'última paraula per la via de la legislació i, sobretot, del finançament.

Al segle XVIII, la universitat continuava sent una institució medieval, impregnada d'escolasticisme

fins al moll de l'os. Pitjor encara: feia temps que havia perdut aquella vigor i aquella empena, aquella enorme curiositat intel·lectual i aquella voluntat de saber sense reserves que havia tingut en el seu origen, als segles XII i XIII, i s'esllanguia en la més completa apatia, indiferent si no hostil als progressos de la Il·lustració. Els més refractaris i combatus: els jesuïtes, en mans dels quals es trobava l'educació de les classes privilegiades, les úniques, d'altra banda, que podien tenir accés a l'ensenyament superior. En aquestes circumstàncies, de combat ideològic pel triomf de les Llums, Denis Diderot (1713-1784), un dels representants més conspicus del projecte il·lustrat i impulsor junt amb Jean D'Alembert de l'*Enciclopèdia*, va rebre de Caterina II, el 1775, l'encàrrec de redactar el pla d'una universitat per aplicar-lo a l'imperi rus. Diderot acceptà —no hi ha millor proposició per a un il·lustrat que la de veure aplicades les seues idees reformadores en una nació nova, on encara estava tot per fer, i amb el suport entusiasta de la seua emperadriu, una dèspota *éclairée!*—, però el programa que va confegir no el va fer pensant només en Rússia, que no coneixia a penes, sinó també en França, i en general en tot Europa. Un projecte d'universitat il·lustrada per a una societat desvetllada per les Llums.

El primer contacte entre l'emperadriu i el filòsof data de 1765, quan Caterina va comprar la biblioteca de Diderot per la fabulosa suma de 15.000 lliures. El contracte també estipulava que l'antic propietari conservaria els llibres en vida i actuaria de

bibliotecari imperial, tasca remunerada amb una esplèndida pensió que compatibilitzaria amb la funció, igualment retribuïda, de proveïdor de pintures i obres d'art per a l'emperadriu. Finalment, aquesta aconseguí que l'escriptor, vell ja de seixanta anys, acceptàs emprendre el viatge a Rússia i reunir-se amb ella. Un llarg i penós viatge de sis setmanes en berlina, segons relata ell mateix en la seua correspondència, des de l'Haia fins a Sant Petersburg, on arribà el 8 d'octubre de 1773, vespra de Sant Donís, el seu sant. A la nova capital imperial, cau d'intrigues de tots els colors, del príncep hereu contra l'emperadriu, d'una facció nobiliària contra una altra, dels eslavòfils contra els occidentalitzants, dels francòfils contra els anglòfils i els germanòfils, recolzats per les respectives ambaixades, Diderot s'hi va estar cinc mesos, fins el 5 de març de 1774. La llengua no constituïa cap barrera, perquè tot el món –tot el món que hi comptava–, des de les elits locals fins al cos consular i la colònia estrangera, s'expressava en francès, i com que era un personatge conegut, que hi arribava precedit per la seua fama intel·lectual, era tractat amb la més alta consideració a tot arreu, no sense que l'ambaixador francès intentàs utilitzar-lo per a influir sobre Caterina o almenys servir-se'n com a espia, ni que l'ambaixador anglès no sospitàs això mateix.

En tot cas, l'emperadriu i el filòsof es veien almenys tres dies per setmana, unes dues hores després de dinar, el que fa uns setanta dies o unes 140 hores

en el curt espai de cinc mesos. No és estrany que l'ambaixador anglès recelàs i que l'ambaixador francès es desesperàs per obtenir tan poc profit de tan assídua freqüentació. No eren els únics a desconfiar: tota la cort estava escamada per la perseverança d'unes reunions el contingut de les quals es desconeixia. Només sabem el que tots dos volgueren contar en les respectives correspondències. La fascinació recíproca: l'emperadriu per la intel·ligència i la ironia del pensador, i aquest pel poder absolut, sense límits, d'aquella, per la possibilitat d'incorporar-la a la causa de la raó i aplicar sense traves i a gran escala el programa il·lustrat. Caterina consultava Diderot sobre diverses qüestions, principalment en matèria cultural, però també d'ordre polític i bon govern, que aquest contestava verbalment o, si la matèria era complexa, en textos escrits que anava lliurant-li. Tots dos sortien de palau per visitar els monuments, les biblioteques i els centres d'ensenyament. Sens dubte, Caterina va ser la principal, si no l'única –a més dels francesos instal·lats a Sant Petersburg i dels nobles francòfils que l'hostatjaven–, font d'informació de Diderot sobre la realitat russa. Però el tracte continu acabaria substituint l'atracció inicial que tots dos havien sentit l'un per l'altre, per una decepció igualment mútua. L'emperadriu, cansada de les fantasies reformistes del filòsof, que jutjava del tot impracticables: «Em vaig entretenir durant molt de temps i sovint amb ell, però amb més curiositat que profit. Si li hagués fet cas, tot

hauria quedat trastocat en el meu imperi: la legislació, l'administració política, les finances. Ho hauria capgirat tot per posar en el seu lloc teories impracticables...». Aquesta era l'opinió i el cas que finalment feia Caterina dels consells de Diderot. Per la seua part, aquest podia veure amb els seus ulls les limitacions de qualsevol despotisme, per molt il·lustrat que fos, molt lluny de la idea abstracta que es feien els filòsofs del despotisme en general.

Amb tot, un any després de tornar de Sant Petersburg, Diderot rebia l'encàrrec de redactar el pla d'una universitat. En realitat, l'emperadriu s'adreça a un altre il·lustrat, Grimm, perquè tots dos preparen un projecte complet d'instrucció pública, des de les beceroles fins a l'ensenyament superior: «Escolteu un poc, senyors filòsofs, que no féu secta, serieu encantadors, adorables, si tinguésseu la caritat d'elaborar un pla d'estudis per als joves, des de l'abc fins a la universitat inclosa...» (10 de març de 1775). Grimm, en efecte, va compondre la seua part, sobre l'ensenyament primari, basat en el model alemany, que durant molt de temps va ser considerat també obra de Diderot, i tots dos textos, el seu i el d'aquest últim, van ser enviats a Caterina a finals d'any. Sembla que Diderot va escriure la seua part en tres o cinc mesos, entre març i maig o juliol de 1775, per bé que l'emperadriu no el rebria fins gener de 1776. Tampoc no en faria molt de cas, cosa que ja sospitava el filòsof, que se'n penediria per això mateix d'haver redactat el projecte tan ràpidament i no haver pogut disposar de més temps per a corregir-lo.

Diderot no va fer còpia dels seus escrits per a l'autòcrata russa. Ni d'aquest *Pla d'una universitat* ni dels diferents informes sobre les més diverses matèries que va compondre per a Caterina II i que, una vegada fullejats per ella, van anar a dormir el son del just en la biblioteca imperial. Ningú, ni a Rússia ni a Europa occidental, en va poder traure profit, perquè se'n desconeixia l'existència. La França revolucionària i la napoleònica, que haurien pogut servir-se'n, reformaren de dalt a baix tot el sistema educatiu sense tenir-ne notícia. Caldrà esperar fins 1856 perquè León Godard faça una còpia del manuscrit conservat a Sant Petersburg i el text pugui ser publicat per primera vegada en l'edició de les *Ovres Completes* de Diderot, a cura de J. Assézat i M. Tourneux.¹ La resta de textos, recollits sota el títol de *Mémoires pour Cathérine II*, no veurien la llum fins 1899. I no és fins 1966 que es pot comptar amb una edició crítica a partir del manuscrit original, traslladat a Moscou i dipositat a l'Arxiu d'Estat, i de les còpies conservades a Sant Petersburg i a la Biblioteca Nacional de París.² Dos-cents trenta anys després d'haver estat escrit, el *Pla d'una universitat* continua sent bastant desconegut, una peça rara en el repertori del seu autor, però una obra ben actual i suggestiva, que ens il·lumina sobre la concepció

1. *Oeuvres complètes*, edició de J. Assézat i M. Tourneux, París, Garnier Frères, 1875-1877, 20 vols.

2. *Oeuvres de Diderot*, edició de P. Vernière, París, Garnier Frères, 1966 (reedició, 1994), 5 vols.

dels estudis universitaris que tenien els il·lustrats, però ens ajuda també a reflexionar sobre el que és o hauria de ser avui la universitat i l'ensenyament superior en general.

* * *

Diderot en dóna la seua pròpia definició des de les primeres pàgines del *Pla*: «Una universitat és una escola amb la porta oberta, indistintament, a tots els fills d'una nació i on uns mestres pagats per l'Estat els inicien en el coneixement elemental de totes les ciències». És el programa educatiu de la modernitat: una universitat pública, laica i democràtica –sostinguda per l'Estat i oberta a tothom–, i atenta a tots els sabers. És també una magnífica oportunitat de posar en pràctica l'ideal de la Il·lustració, fins aleshores només teòric, avançat en altres textos del mateix Diderot, com l'epístola a la princesa de Nassau-Saarbruck sobre l'educació dels infants o la seua participació en la preparació de *Sobre l'educació pública*, dels anys cinquanta i seixanta, respectivament, i sobretot els articles en l'*Enciclopèdia*. Ara, l'emperadriu russa li oferiria la possibilitat de dur a terme aquells principis i, a més, en un país verge, sense obstacles previs que calgués combatre, com era el cas de la universitat escolàstica i les escoles en mans dels jesuïtes en França i l'Europa catòlica. Per això Diderot descendeix en aquest text fins als més mínims detalls: no sols desenvolupa extensament el programa docent en les diverses matèries, incloent-hi fins i tot la bibliografia més especialitzada, sinó que arriba a precisar la forma

de les aules (s'inclina per l'amfiteatre), els horaris i s'interessa per qüestions d'higiene i salubritat.

De fet, la reflexió pedagògica està present en tota la seua obra. Quina altra cosa ha fet sempre Diderot sinó educar els seus conciutadans, practicar una pedagogia ciutadana? La mateixa *Enciclopèdia* és menys un compendi de sabers passats, a la manera de sant Isidor de Sevilla, que un programa educatiu –de llibertat d'idees i pensament, de curiositat intel·lectual, d'interès pel coneixement científic–, adreçat a un públic ampli i no sols a l'especialitzat, per molt tècniques que puguen ser de vegades les descripcions d'algunes veus. L'objectiu últim del *Pla*, que s'inscriu en la continuïtat del «Discurs Preliminar» de l'*Enciclopèdia* i de la mateixa veu «Enciclopèdia», redactats ambdós per Diderot, queda condensat en el preàmbul de l'obra, en dues idees centrals que orienten tot el text. La primera, que encapçala el llibre, és un elogi de la instrucció: «Instruir una nació és civilitzar-la; sufocar-hi els coneixements és tornar-la a l'estat primitiu de barbàrie». El missatge està clar: el primer pas cap a l'alliberament de l'home és la instrucció; la condició necessària de la llibertat és el coneixement. La segona és la supressió de les barreres socials, de la discriminació en raó del naixement: la universitat, com l'educació en general, ha d'estar oberta indistintament «a tots els fills de la nació». Rebutjar els desheretats representaria «condemnar a la ignorància les classes subalternes». La qual cosa no sols va en detriment de la seua instrucció, de la seua «civilització», sinó també de tota la societat en

general: «Com que la relació del nombre de les cabanyes i dels altres edificis particulars, respecte al dels palaus, és de deu mil a un, podem apostar un contra deu mil que el geni, els talents i la virtut és més probable que isquen d'una cabanya que no d'un palau». Com a fill d'un colteller, Diderot sabia bé de què parlava. També sabia que l'únic que podia sostenir un sistema educatiu públic i obert a tots era l'Estat, a qui encarregava el reclutament dels mestres –la forma de selecció del professorat, a través de concursos i d'una avaluació permanent– i la seua retribució, inclosa la jubilació. Un programa d'educació pública i col·lectiva, finançada per l'Estat, que se situava en l'extrem oposat a l'educació particular proposada per Rousseau en l'*Emili*; de fet, ni tan sols el cita. Amb tot, Diderot no pensa a abolir les classes socials, tan sols proposa eliminar les barreres que impedeixen l'accés a l'educació als més pobres i substituir una jerarquia social basada en la sang, en el naixement, per una altra basada en el geni, en la capacitat personal. Els il·lustrats no són uns revolucionaris socials i el seu món continua poblat de criats i jornalers. Els coneixements s'adapten així al lloc que cadascú ocupa en aquesta vida: «el criat o el jornalero en necessiten menys que el manufacturer, el manufacturer menys que el comerciant, el comerciant menys que el militar, el militar menys que el magistrat o l'eclésiàstic menys que l'home públic». Curiosa jerarquia que, tret de posar al capdamunt els filòsofs i els polítics, deixava intacta

la resta de la piràmide social, amb la noblesa i la clerecia per sobre del tercer estat.

Una tercera idea força, també molt cara als il·lustrats, seria la seua universalitat. Diderot no escriu per a Rússia, encara que l'encàrrec li vinga de Caterina. Almenys no escriu solament per a Rússia. Coneix massa bé les dificultats d'implantar un projecte semblant en el país dels tsars. Escriu pensant més aviat en la mateixa França, en tot Europa, en la humanitat en general, la d'ara i la de sempre: «El seu fi serà el mateix en qualsevol segle: fer homes virtuosos i il·lustrats». Tampoc no es tracta d'un ideal utòpic, ni tan sols a Rússia, on el despotisme il·lustrat de Caterina pot ajudar a fer-lo viable. A tot arreu, d'altra banda, les Llums van guanyant la batalla contra la foscor, contra la ignorància i el fanatisme. A França, el parlament de París havia suprimit la Companyia de Jesús el 1762, i el 1773 era el papa mateix qui dissolia l'orde, contribuint així a obrir un gran espai de llibertat a tot Europa, en emancipar l'educació i el pensament en general del control dels religiosos.

D'alguna manera, tot això sura en l'assaig de Diderot. En la consciència d'escriure un text nou, sense precedents, i en la novetat també dels títols bibliogràfics que recomana, tots ells publicats en data molt recent. Cap dels tractats que s'han escrit anteriorment sobre la matèria serveixen: «Rollin, el cèlebre Rollin [Charles Rollin, rector de la Universitat de París en la primera meitat del segle XVIII, on va dur a terme una reforma de l'ensenyament, i autor d'un

clàssic de la pedagogia, *Tractat dels estudis*, publicat el 1726], té com a únic fi fer capellans o monjos, poetes o oradors. No és d'això del que es tracta!» De què es tracta, doncs? De formar ciutadans útils, súbdits fidels i zelosos, particulars instruïts, honrats i amables, bons esposos, bons pares, homes de gran gust, clergues edificants, il·lustrats i pacífics... La finalitat de l'educació, per a Diderot, és la utilitat social. I en nom d'aquesta utilitat i modernitat, el filòsof condemna el model vigent d'universitat, el que continua imperant a París, a Leyden i a Alemanya, el que ell coneix i ha patit. La universitat continua sent «gòtica», és a dir, medieval, bàrbara, malgrat les crítiques dels il·lustrats, impotents davant el pes de la tradició. Quin sentit té estudiar el dret romà i, en canvi, desconèixer els costums i els codis jurídics en vigor? Ensenyar una medicina teòrica, sense a penes pràctiques? O aprendre dues llengües mortes que només serveixen per a un nombre molt petit de ciutadans? Diderot té al davant el contramodel, allò que no ha de ser una universitat; és a dir, allò que és ara. Per contra, insisteix en l'ensenyament pràctic i sobretot profitós, fidel a la seua idea d'utilitat social. La medicina ha de ser fonamentalment clínica, basada en l'estudi directe dels malalts i de l'anatomia humana —no oblidem que al segle XVIII encara estava prohibida a molts països la dissecció de cadàvers. Teologia i filosofia han d'alliberar-se del llast escolàstic, d'una educació basada en la retòrica i la lògica, i fer més lloc a la raó. Diderot censura igualment l'ascendent de què continua gaudint la

metafísica mentre que, per contra, es negligeix la física, les ciències naturals. I és aquest mateix sentit d'utilitat el que el porta a desaconsellar l'estudi del grec i del llatí per als més joves, en l'inici mateix del batxillerat, malgrat la seua competència en aquestes dues llengües i el fet que una bona part del *Pla* estiga consagrada a un gran nombre d'autors grecs i llatins. En la seua opinió, s'aborden massa aviat les llengües antigues i massa tard les ciències modernes.

Cal invertir l'ordre tradicional, clàssic, de l'ensenyament. Començar pel concret, per la pràctica, per les arts mecàniques, més pròximes a la vida diària, per a passar progressivament a l'abstracte, a l'especulatiu, a l'imaginari, és a dir, a les arts liberals. En la base de tot, Diderot col·loca les matemàtiques, l'aritmètica i la geometria més elementals. Després, l'ordre dels estudis continuarà amb la física, l'astronomia, la història natural, la química i l'anatomia, per passar posteriorment a la lògica, la gramàtica general, la llengua nacional i, finalment, el grec, el llatí, l'eloqüència, la poesia i les belles arts. Diderot no es limita a oferir les línies mestres, generals, sinó que detalla minuciosament el contingut de cada matèria, la seua ubicació en l'itinerari curricular i la bibliografia específica. El *Pla*, que no qüestiona la divisió tradicional en quatre grans facultats –Arts, Medicina, Dret i Teologia–, atorga a la primera un caràcter de preparació a les altres tres i a les escoles professionals. És l'única per on hauran de passar tots els estudiants, equivalent en realitat al batxillerat, i on s'aprèn a llegir, escriure i raonar. On Diderot pensa

també que s'ha de començar a implantar el seu pla d'estudis. Les altres tres facultats tenen ja un caràcter més especialitzat i destinat a la formació de professionals en les respectives matèries: metges, jutges, advocats i capellans.

La programació, ja ho he dit, hi és descrita de forma molt detallada. Hi ha tot el pla docent, amb les diferents matèries distribuïdes per cursos i classes, paral·lels o successius. El primer curs de la Facultat d'Arts combina les matemàtiques, la física elemental, l'astronomia, la història natural, la física experimental, la química i l'anatomia, amb la lògica, la gramàtica general, les llengües modernes, les llengües clàssiques i la retòrica. El segon curs obligatori comprèn la metafísica, la moral, la religió, la història, la geografia i l'economia («els primers principis de la ciència econòmica, o de l'aprofitament més avantatjós del propi temps i dels propis talents. L'art d'administrar la casa i de conservar la fortuna»). El tercer està reservat al dibuix i l'arquitectura, i el quart a la música, la dansa, l'esgrima, l'equitació i la natació. Com que els cursos eren paral·lels, els estudiants podien simultaniejar les hores lectives amb l'exercici físic i els balls galants. I encara haurien de destinar una part del seu temps a la lectura de la bibliografia corresponent, amplíssima i molt actualitzada. Una formació molt completa i, segurament, impracticable, no sols per la quantitat de matèries programades i de llibres suggerits —que testimonien la vasta erudició de Diderot en tots els camps del saber: home il·lustrat, tot li in-

teressava—, sinó també per la dificultat que haurien tingut els estudiants per a poder aprofundir-hi i, menys encara, per a comprendre la majoria de les obres recomanades, que no eren manuals escolars ni lectures de base, sinó llibres molt especialitzats i de gran complexitat, assequibles només per a lectors ja formats. Això al marge, sorprèn una vegada i una altra l'abundància i excel·lència dels textos que aconsella, l'enorme domini que tenia de la producció científica del seu temps. Amb tot, no deixa de sorprendre també, en el *llibertí* Diderot, la censura d'alguns autors, com Petroni, el sol nom del qual ja fa enrojolar, i altres que poden resultar igualment perillosos per als lectors joves.

Malgrat les reserves que Diderot pogués tenir sobre la intenció de Caterina d'implantar-lo —no moltes, perquè es posà a redactar-lo de seguida, cosa de la qual es penediria més tard, ja que pensava que, si hagués disposat de més temps, l'hauria preparat millor—, no es tracta d'un pla merament teòric o abstracte. Ja hem vist que entra en el detall del programa docent i tampoc no s'està de fixar els horaris o de regular el sistema de contractació del professorat. Tampoc no és utòpic. Diderot el veu realitzable de forma immediata, si s'aconsegueixen vèncer dues dificultats. «Els dos grans obstacles a la prompta execució d'aquest pla —escriu a la tsarina el 6 de desembre de 1775, en la carta en què li anunciava l'enviament del manuscrit— són l'escassetesa de llibres clàssics i la manca de professors». Però, per a això, hi ha tam-

bé remei: demanar a D'Alembert i als altres savis d'Europa que escriguen obres de referència sobre totes les matèries i formar un cos de professors russos, nadius, que assegurin la consolidació del sistema.

Diderot projecta sobre l'imperi rus els somnis de la Il·lustració: volia fer-ne, com pensava que Caterina ho desitjava, una extensió de l'Europa de les Llums. El fet que es tractàs d'un país nou i encara per fer permetia construir des de la base, des del no-res, tot el sistema d'educació. Ja sabem que la tsarina no en va fer gaire cas, i que el manuscrit, junt amb altres papers del filòsof, acabaria perdent-se entre els pres tatges de la biblioteca imperial. Però el *Pla d'una universitat* no estava concebut només per a Rússia. Podia aplicar-se a qualsevol altre país, començant per França mateix, que és el que Diderot té sempre present. I potser la circumstància revolucionària ho hagués fet possible. Però a París ningú no tenia notícia de l'existència d'aquest text de 85 pàgines, i a Sant Petersburg ja ningú no se'n recordava. Nou anys després d'haver-lo escrit, el 1784, Diderot moria, i l'any següent la seua filla enviava a Caterina els manuscrits del seu pare, en agraïment al favor que l'emperadriu havia dispensat sempre a la família i que encara es prolongaria amb alguns subsidis més.

El *Pla d'una universitat* només veurà la llum cent anys després d'haver estat escrit, quan J. Assézat l'inclogué en el tercer tom de les *Obres Completes* de Diderot, publicat a París el 1875. Assézat li donà aleshores el títol de *Plan d'une université pour le gou-*

vernement de Russie. Tanmateix, la publicació de la correspondència de Diderot ens ha permès conèixer el títol que ell mateix li va posar. En la ja citada carta a Caterina del 6 de desembre de 1775, li diu: «Vaig donar fa quatre o cinc mesos al senyor Grimm el *Pla d'una universitat o d'una escola d'ensenyament públic de les ciències i les arts liberals*». Les edicions més modernes han optat pel de *Pla d'una universitat o d'una educació pública en totes les ciències*, també utilitzat per Diderot i que és el que hem adoptat en la nostra edició. Aquesta té en compte la ja referida edició de J. Assézat i les publicades ja en el segle XX: la d'A. Billy, en la Pléiade (1951); la de P. Vernière (1966, actualitzada el 1994); la de R. Lewinter (1969-1972); la de J. Fabre, H. Dieckmann, J. Proust i J. Varloot (en curs de publicació des de 1975) i la de L. Versini (1994-1997), l'índex onomàstic de la qual ha estat de gran utilitat per a la confecció de les notes de la nostra edició.³ El lector interessat farà bé de llegir la bibliografia citada a continuació i de seguir les dues revistes/col·leccions monogràfiques

3. *Oeuvres*, édition établie et annotée par A. Billy, Paris, Pléiade, 1951; *Oeuvres de Diderot*, édition établie par P. Vernière, Paris, Garnier Frères, 5 vols., 1966; *Oeuvres complètes*, éd. chronologique avec introduction de R. Lewinter, Paris, Club Français du Livre, 15 vols., 1969-1972; *Oeuvres complètes*, édition critique et annotée par J. Fabre, H. Dieckmann, J. Proust, J. Varloot, Paris, Hermann, depuis 1975 (36 vol. prévus); *Oeuvres de Diderot*, édition établie par L. Versini, Paris, Robert Laffont (coll. Bouquín), 5 vols., 1994-1997.

dedicades al nostre autor: *Diderot studies* (Ginebra, Droz, des de 1961; 1 volum l'any) i *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie* (París, Klincksieck, des de 1986; 2 volums l'any). Farà bé, igualment, d'estar atent als textos que projecten la construcció de l'espai universitari europeu. El somni de Diderot, el somni de tots els il·lustrats.

Antoni Furió

Bibliografia

CHOUILLET, Jacques: «Un projet de réforme de l'Université au dix-huitième siècle: le *Plan d'une Université* de Denis Diderot pour l'Impératrice de Russie (1775)», *Mélanges de la Bibliothèque de la Sorbonne*, 6, 1985, pp. 47-58.

DIDIER, Béatrice: «Quand Diderot faisait le plan d'une université», *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, 18-19, 1995, pp. 81-91.

NIKLAUS, Robert: «Le plan d'une université de Diderot et le plan d'instruction publique de Condorcet mis en regard», *Actes du septième congrès international des lumières, Studies on Voltaire and the eighteenth century*, 1989, 263-265, t. 2, pp. 717-719.

Correspondance, recueillie, établie et annotée par G. Roth et J. Varloot, París, éd. de minuit, 16 vols., 1955-1976.

ISBN 84-370-6099-0

9 788437 060996

BREVIARIS

6

PUV

PUBLICACIONS

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA